

TEKKE ŞİİRİ HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Tekke şairlerinin dinî-tasavvufî his ve fikirlerini ifade etmede millî zevke yönelmelerinin Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesinde büyük katkısı olmuştur.

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL*

Tasavvuf felsefesinin tekkelerde yaşatılması ve buralar vasıtasıyla geniş kütülemeye yayılması esasına dayanan tekke şiiri geleneği, gittikçe incelen millî ve tasavvufî ruhla birlikte tekamül ederek günümüze kadar gelmiştir.

Tekke şiiri, fikrî kaynağını İslâm dini ve tasavvuftan aldığına göre birkaç cümle ile, tasavvufun bir meslek olarak fikir ve kaynaklarına bakmak faydalı olacaktır. Kaynaklarda "kendisini hikmete ve Allah'ı bilmeye adanmak" olarak tarif edilen ve "Vahdet-i vücud ve Vahdet-i şühud" gibi iki ana prensibe dayanan tasavvuf, Molla Câmî, Muhyiddin Arabî, Gazalî. . . gibi İslâm bilgin ve mutasavvıflarınca İslâmî temellere oturtulmuştur. Tasavvuf, esaslarını Hazret-i Ebu Bekir veya Hazret-i Ali vasıtasıyla Hazret-i Peygambere dayandırmakta, Küntü kenz (1) hadisini ve Kur'an'ın Rahman Suresi'ni kendisine delil göstererek "varlığın birliği" fikrini işlemektedir.

Bu fikrî temele dayanan Tasavvufî Türk Edebiyatı, İslâmiyetin kabulünden günümüze kadar, gerek tekkelerin mistik çevresinde gerekse bu çevreden ilhâm alan şâirlerin eserlerinde vücud bulmuştur. Türkler, Anadolu'ya gelmeden önce, Maveraünnehr-İran kanalıyla İslâmiyeti tanımış, kısa bir müddet sonra da Horasan Erenleri'nin yaydığı tasavvuf mesleğini benimsemeye

başlamış; Tasavvufun müsamahakâr atmosferinden de istifade ederek eski Türk dinine ait birçok unsuru da böylece yaşatma imkânı bulmuştur.

Ortaya koyduğu fikir ve hayat tarzı ile tasavvuf cereyanının Türkler arasında yayılmasında çok büyük payı bulunan ve "Hikmet" adı verilen dinî-tasavvufî şiirleriyle tekke şiiri geleneğinin teşekkül etmesinde mühim vazifeler ifa eden Hoca Ahmed Yesevî'den önce Türkistan'da tasavvuf yayılma zemini bulmuş, bu mesleği göçebe Türkmen çadırlarında yaymaya çalışan Türk dervişleri ortaya çıkmış ise de, Ahmed Yesevî'ye kadar büyük bir başarıdan söz etme imkânına sahip değiliz.

İşte XII. asırda Ahmed Yesevî, şeyhi Yusuf Hamedani'den aldığı bilgi ve ilhâmla böyle müsait bir zeminde ortaya çıkmıştır. Ahmed Yesevî'nin belli bir temeli olmayan bir alanda, Kırgızlardan Kıpçaklara, Anadolu'ya, Rumeli'ye . . . kadar birçok Türk şubesinde tesir icra etmesi dikkate şâyândır. O, Türkistan'da müsait bir zemini olan tasavvuf düşüncesini sistemleştirmiş, bir dinî ve edebî meslek hâlinde göçebe Türkmen çadırlarından Hakan saraylarına kadar yaymıştır.

Türk tekke şiirinin ilk ortaya koyucusu ve ilk örneklerini veren mutasavvıf-şair Ahmed Yesevî'nin fikirleri halife ve dervişleri

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Başkanı.

1 "Gizli bir hazinedim, bilinmeyi diledim. . . ." manasındaki hadis.

vasıtasıyla Anadolu'ya da gelmiş, tekke şiiri geleneğinin Anadolu'da ortaya çıkması ve yayılması bu yolla gerçekleşmiştir. Anadolu'ya Yesevî dervişlerinin gelmesiyle beraber, Mevlana Celâleddin Rumi, sultan Veled, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal . . . gibi şairler de ortaya çıkmış ve önceleri İran ve Arap tesiri altında taklidi özellikler arzeden bu edebiyatın zaman içerisinde tercümeden kurtularak te'lif eserler meydana getirmesini ve millî zevke yönelmesini temin etmişlerdir.

Böylece, Anadolu, gerek Türkler arasında zuhur eden gerekse diğer İslâm memleketlerinden Anadolu'ya da geçen tasavvufî cereyanların ortaya koyduğu farklı fikirlerle sahip tarikatlerin doğmasına da sahne oluyordu. Aslında aynı olmalarına rağmen farklı bakış açılarına sahip bu tarikatler, gerek hayat tarzları gerek edebiyat telakkileri ve düşünce sistemleri itibarıyla Anadolu'da tekke edebiyatının zenginleşmesine yardımcı olurlarken, bir yandan da taraftar kazanma mücadelesinde millî zevke yöneliyorlardı.

Bu dönemde tarikatlerin üstlendiği mühim bir vazife de Anadolu'nun Türkleştirilmesiydi. Esasen, tarihinde ülkeler fetheden "Alp tipi"ni yetiştiren Türk milleti, geldiği yeni mekânda da bu fethi "gaza" mübarekliğine de katarak "Gazi tipi"ni ortaya çıkarmıştır. Zaten dört tarafı tehlikelerle dolu olan ve henüz Anadolu'yu, Rumeli'yi Türkleştirememiş olan, Haçlı seferleri sebebiyle devamlı teyakkuz halinde bulunmak zorunda kalan ve yukarıda temas ettiğimiz şekliyle bazı "feth" hasletleri bulunan bir milletin mistik bir havaya bürünmesi sözkonusu olamayacağından tekkelerin yaydığı fikirlerin ağırlık merkezini "din yolunda mücadele" teşkil etmekteydi. Nitekim, Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" adlı makalesinde de ısrarla işaret ettiği gibi, hudut boylarında kurulan her tekke ve bu tekkelerde meydana getirilen edebiyat,

Anadolu ve Rumeli'nin Türkleştirilmesi esasına dayanıyordu.

Bu fikrin, teşkilâtçı olmamasına rağmen fikrî plânda ilk kuvvetli savunucusu Anadolu'da Yunus Emre olmuştur. Kur'an hükümlerine dayandırdığı tasavvuf görüşünü, İran dil ve kültürünün o dönem için cezbedici te'sirinde kalmayarak, millî kültüre ve millî zevke yöneltmesi, Türk edebiyatının Anadolu'daki inkişâf ve istiklâli bakımından çok mühim bir hadisedir.

Nitekim, Yunus Emre'nin bu yönelişi, Anadolu'da kendisine birçok taraftar ve takipçi sağlamıştır. Onun ilk büyük takipçileri İran tesirinden tamamiyle kurtulamamış olsa da millî zevke yönelen Âşık Paşa ile ondan daha millî ve müessir Said Emre ve Kaygusuz Abdal'dır. Bu şairler, kuvvetli nazımlarıyla sûfiyâne konuları işliyorlar ve bu bakımdan da ayrı bir ehemmiyet kazanarak, Anadolu'da tekke şiirinin takip edeceği çıkışı belirliyorlardı.

Tekke şiiri bu dönemden sonra fikrî yönden farklı kaynaklara yönelmiş olsa da, bu güçlü şairlerin tesiri altında gelişmesini de sürdürmüştür. Yesevîler "hikmet" lerinde, Bektaşiler "nefes" lerinde, Aleviler "deme" lerinde, Mevlevîler "âyin"lerinde, Gülşeniler "tabuğ"larında, diğer bazı tarikatler "cumhur"larında geniş tasavvufî çevreler ise "ilahî" lerinde millî zevkin, sade dilin en güzel örneklerini vermişlerdir.

Netice itibarıyla, kaynağını Kur'an ve hadislerden alan Tekke şiirinin Türkler'de XI. asırdan başlayıp günümüze kadar gelen bir seyir içerisinde edebiyatımızı etkilediğini önceleri İran ve Arap eserlerini taklit eden şairlerimizin, daha sonra millî zevke yönelerek, dini - tasavvufî his ve fikirlerini kendi dil ve vezinleriyle dile getirdiklerini, bu sayede Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesinde büyük hizmetlerde bulduklarını söyleyebiliriz.